

قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات

ظاهره اکبری آلاشتی*

جهانی، صندوق جهانی پول و دیگر نهادهایی که وام‌ها و کمک‌هایی در اختیار کشورها قرار می‌دهند، تصویب قوانینی در زمینه حق دسترسی به اطلاعات را ملزم شفاف شدن رفتار حکومت‌ها و کاهش فساد دانسته‌اند و در نتیجه آن را پیش شرط دریافت کمک‌ها قرار داده‌اند.

در این راستا و به منظور گسترش و توسعه دسترسی آزاد به اطلاعات در کشور، قانون «حق انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات» که به عنوان لایحه آزادی اطلاعات از سوی دولت به مجلس تقدیم شده بود، پس از کش و قوس‌های فراوان در تاریخ ۱۳۸۸/۵/۳۱ بعد از تصویب مجلس، از سوی مجمع تشخیص مصلحت نظام نیز تأیید گردید. این قانون مشتمل بر ۲۳ ماده و هفت تبصره می‌باشد که در ۶ فصل شامل تعاریف و کلیات، آیین دسترسی به اطلاعات، ترویج شفافیت، استثنائات دسترسی به اطلاعات، کمیسیون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات و مسئولیت‌های مدنی و کیفری، تنظیم و تدوین شده است. این قانون به عنوان یک قانون مادر، راه را برای دسترسی و همچنین انتشار اطلاعات باز می‌کند.

بر اساس این قانون، هر شخص ایرانی، حق دسترسی به اطلاعات عمومی^۱ را دارد، مگر آنکه قانون منع کرده باشند. به علاوه، استفاده از این

با توجه به تحولات چشمگیر در حوزه اطلاعات، ارتباطات و همچنین امکاناتی که از این رهگذر در اختیار جوامع قرار گرفته، در سال‌های اخیر مباحث پیرامون حق دسترسی همگانی به اطلاعات و ضرورت برخورداری از آن، گسترش و عمق بیشتری یافته است.

هرچند وجود نظام اطلاعاتی مناسب که بتواند نیازهای اطلاعاتی ملی شامل نیازهای اطلاعاتی افراد، مراکز تحقیقاتی، ادارات دولتی و مؤسسات و شرکت‌های بزرگ را تأمین کند، جزء ضرورت‌های پیشرفت کشورها می‌باشد؛ و از طرفی این مسئله برای کشورهای در حال توسعه که باید آغازگر فعالیت‌های نوین باشند اهمیت بیشتری دارد، اما مسئله مهم‌تر دسترسی بهنگام و بدون مانع به این اطلاعات است.

دسترسی به اطلاعات را می‌توان توانایی شهروندان در به دست آوردن اطلاعاتی که در اختیار دولت است، تعریف کرد. اهمیت حق دسترسی به اطلاعات تا بدان جا است که به عنوان یکی از حقوق بنیادین بشر در اسناد حقوقی ملی و بین‌المللی مورد توجه قرار گرفته است. حتی بانک

مؤسسات عمومی و مؤسسات خصوصی که خدمات عمومی را ارائه می‌دهند، برنامه‌های اجرایی لازم در عرصه اطلاع‌رسانی، نظارت کلی بر حسن اجرا، رفع اختلاف در چگونگی ارائه اطلاعات موضوع این قانون، فرهنگ‌سازی، ارشاد و ارائه نظرات مشورتی تدوین می‌شوند. به علاوه کمیسیون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات به دستور رئیس جمهور و با ترکیب وزیر فرهنگ ارشاد اسلامی (رئیس کمیسیون)، وزیر ارتباطات و فناوری اطلاعات، وزیر دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، رئیس سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور^۴، رئیس دیوان عدالت اداری، رئیس کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی و دبیر شورای عالی فناوری اطلاعات کشور تشکیل می‌گردد.^۵

از دیگر نکات قوت این قانون این است که بر اساس مواد فصل ششم، هر شخص اعم از حقیقی و حقوقی که در نتیجه اطلاعات غیرواقعی درباره او به منافع مادی و معنوی وی صدمه وارد شده است، حق دارد تا اطلاعات مذکور را تکذیب کند و یا توضیحاتی درباره آنها ارائه دهد و همچنین مطابق با قواعد عمومی مسئولیت مدنی می‌تواند جبران خسارت‌های وارد شده را مطالبه کند.

در پایان باید گفت، هرچند که بر اساس این قانون بسیاری از قید و بندهای غیرقانونی و غیرمنطقی در زمینه فیلترینگ و دسترسی به اطلاعات از بین خواهد رفت، اما مقوله دسترسی آزاد به اطلاعات شامل همه اطلاعاتی می‌شود که در قالب‌های مختلف (کتاب، جزوه، کتابچه، بولتن، نشریه، مقاله، طرح تحقیقاتی، پایان‌نامه، گزارش‌های علمی و غیره) توسط مؤسسات علمی، دانشگاهی و عمومی دولت و همچنین وابسته به دولت، تولید می‌شود. آنچه که در این قانون تحت عنوان اطلاعات عمومی به آنها پرداخته شده است عبارتند از: ضوابط و آیین‌نامه‌ها، آمار و ارقام ملی

اطلاعات و انتشار آنها تابع قوانین و مقررات خواهد بود. بنابراین هیچ شخصی حق ندارد اطلاعاتی که به وسیله او تهیه شده ولی در جریان آماده‌سازی آن برای انتشار، تغییر یافته است را منتشر کند.^۲ بر اساس این قانون، اجبار تهیه‌کنندگان و اشاعه‌دهندگان اطلاعات به افشا اطلاعات خود مگر به حکم مقام صالح قضایی ممنوع است. همچنین مؤسسات عمومی مکلف می‌باشند اطلاعات موضوع این قانون را در حداقل زمان ممکن و بدون تبعیض در دسترس مردم قرار دهند.

ماده (۱۰) این قانون حاوی نکات مهمی است که فعالیت‌های اطلاع‌رسانی مؤسسات عمومی را متأثر می‌کند. ماده مذکور تصریح می‌کند که در راستای نفع عمومی و حقوق شهروندی، هر یک از مؤسسات عمومی موظف می‌باشند حداقل سالی یکبار اطلاعات عمومی (شامل عملکرد و ترازنامه) خود بجز مواردی که اطلاعات دارای طبقه‌بندی است را با استفاده از امکانات یارانه‌ای و حتی‌الامکان در یک کتاب راهنما منتشر سازد و در صورت درخواست هر یک از شهروندان، با اخذ هزینه، به آنها تحویل دهد. چنانچه اطلاعات درخواست شده مربوط به حریم خصوصی اشخاص و یا در زمره اطلاعاتی باشد که با نقض احکام مربوط به حریم خصوصی تحصیل شده است، درخواست دسترسی باید رد شود.^۳

مؤسسات مشمول این قانون باید در مواردی که اطلاعات درخواست شده به اموری مانند امنیت و آسایش عمومی، پیشگیری از جرائم یا کشف آنها، بازداشت یا تعقیب مجرمان، ممیزی مالیات یا عوارض قانونی و یا وصول آنها و همچنین اعمال نظارت بر مهاجرت به کشور، لطمه وارد می‌کند از ارائه آنها خودداری کنند.

همچنین به منظور حمایت از آزادی اطلاعات و نیز دسترسی همگانی به اطلاعات موجود در

ارقام ملی و رسمی، اسناد و مکاتبات اداری که از مصادیق مستثنیات فصل چهارم قانون نباشد، می‌باشد.

۲- بر اساس ماده (۳) قانون، اگر این اطلاعات به سفارش دیگری تهیه شده باشد، تابع قرارداد بین آنها خواهد بود.

۳- همچنین بر اساس ماده (۱۵)، پذیرش درخواست متقاضی اگر متضمن افشای غیرقانونی اطلاعات مشخصی درباره یک شخص حقیقی ثالث باشد، رد می‌شود؛ مگر آنکه شخص ثالث به‌طور مکتوب به این قضیه رضایت داده باشد و یا شخص متقاضی، ولی، قیم یا وکیل شخص ثالث باشد و یا متقاضی یکی از مؤسسات عمومی باشد و اطلاعات درخواست شده در چهارچوب قانون، مستقیماً به وظایف آن به عنوان یک مؤسسه عمومی مرتبط باشد.

۴- در ارتباط با سه وزیر اخیر و رئیس سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، امکان تشکیل این کمیسیون توسط معاونین ذی‌ربط مهیا می‌باشند.

۵- بر اساس ماده (۱۲)، مؤسسات عمومی موظف می‌باشند از طریق واحد اطلاع‌رسانی، سالانه گزارشی درباره فعالیت‌های آن مؤسسه در اجرای این قانون به این کمیسیون ارائه دهند.

منابع و مآخذ

۱- مجلس شورای اسلامی ایران. (۱۳۸۸). قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات. تهران: مجلس شورای اسلامی ایران.

۲- نمک دوست تهرانی، حسن. (۱۳۸۲). حق دسترسی به اطلاعات: بنیان‌ها، روند جهانی و جایگاه ایران. از سایت

<http://www.irith.com>

و رسمی، اسناد و مکاتبات اداری. از این رو به نظر می‌رسد با وجود تصویب این قانون همچنان به جهت دسترسی به حجم بزرگی از اطلاعات، موانع متعددی وجود داشته باشد.

هرچند از نکات مثبت این قانون، احترام به یکی از حقوق مسلم شهروندان، یعنی دسترسی آزاد به اطلاعات است اما در این قانون به نحوه فراهم کردن ابزارهای دسترسی شهروندان به اطلاعات و همچنین دستیابی به راهکارهای مورد نیاز به‌طور مشخص اشاره نشده است. با وجود اینکه فرآیند دسترسی متقاضی به اطلاعات به زمان تدوین آیین‌نامه اجرایی مربوطه موکول شده است، اما حداقل می‌بایست فرآیند شکایت متقاضی از عدم اطلاع‌رسانی واحد ذی‌ربط در قانون عنوان می‌شد و یا به تدوین آیین‌نامه‌ای در این زمینه اشاره می‌شد. به بیان دقیق‌تر کمیسیون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات طراحی شده در این قانون، عموماً عهده‌دار وظایفی در ارتباط مستقیم با مؤسسات عمومی و خصوصی می‌باشد اما به ضرورت وجود حلقه ارتباطی بین متقاضیان اعتبار و نهاد نظارتی مربوطه توجهی نشده است.

تصویب این قانون به عنوان یک قانون مادر راه را برای دسترسی و انتشار اطلاعات و در نتیجه شفافیت بیشتر رفتار مؤسسات دولتی و خصوصی باز می‌کند، اما انتظار می‌رود در زمینه دسترسی آزاد به دیگر انواع اطلاعات فوق‌الذکر نیز رویکرد شفافیت توسط دولت دنبال شود و با رفع شکاف موجود در حلقه ارتباطی فوق، مشکلات موجود در عرصه اطلاع‌رسانی در کشور ساماندهی شوند.

پانوشته‌ها:

* کارشناس ارشد پژوهشی، پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی ج.ا.ا.

۱- بر اساس بند (ج) ماده (۱)، منظور از اطلاعات عمومی، اطلاعاتی غیرمشخصی نظیر ضوابط و آیین‌نامه‌ها، آمار و